

FÂSÎ, Takıyyüddin

(تقی الدين الفاسي)

Ebû't-Tayyib Takıyyüddin
Muhammed b. Ahmed b. Alî
el-Hasenî el-Fâsî
(ö. 832/1429)**Mekke tarihi hakkındaki
eserleriyle tanınan Mâlikî fakihî.**

10 Rebülevvel 775'te (30 Ağustos 1373) Mekke'de doğdu. Kendisinin bildirdiğine göre nesebi Ebû Tâlib'e varmaktadır. Fâsî nisbesi aslen Faslı olduğunu, Hase-nî nisbesi de nesebinin Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'a dayandığını göstermektedir. Annesi, Mekke başkadısı Ebû'l-Fazl Kemâleddin Muhammed b. Ahmed en-Nüveyrî'nin kızıdır. Kur'an'ı ezberledikten sonra Mekke ve Medine'den başka defalarca gittiği Şam ve Kahire'de tahsilini sürdürdü. Ayrıca Yemen'de ve seyahatleri sırasında uğradığı Gazze, Remle, Nablus ve İskenderiye'de bazı hocalardan ders aldı. Şehâbeddin İbnü'n-Nâsih, Nüreddin en-Nüveyrî, Cemâleddin İbn Zahîre, Nüreddin el-Heysemî, Zey-nüddin el-İrâkî ve Ebû Hüreyre b. Şemseddin ez-Zehabî gibi tanınmış hocalardan hadis; Sirâceddin el-Bulkinî, İbnü'l-Mülâkkın, Şemseddin el-Kalyûbî, Şerîf Abdurrahman b. Ebû'l-Hayr el-Fâsî, Zey-nüddin Halef b. Ebû Bekir et-Tahrîrî'den fıkıh ve fıkıh usulü; ayrıca bazı hocalarından kendi eserlerini veya hocalarının eserlerini, Burhâneddin İbn Ferhûn'dan da Matarî'nin *Târîhu'l-Medîne*'sini okudu. Bizzat kendisi, hadis dinlediği ve icâzet aldığı hocalarının 500 civarında olduğunu söylemektedir (*el-İk-dû's-şemîn*, I, 340). 799 (1396) yılında Kahire'de İbn Haldûn ile görüştü. Bu görüşme onun tarih araştırmalarına ilgi duymasında etkili oldu.

Takıyyüddin el-Fâsî, Memlükler'den Sultan el-Melikü'n-Nâsir Ferec b. Berkuk tarafından 807 Şevvalinde (Nisan 1405) Mekke'de Mâlikî kadılığına getirildi. Bu vazife Mekke'de kendisinden önce kimseye müstakil olarak verilmemişti. 813'te (1410) Bengal Sultanı Mansûr Gıyâseddin Ebû'l-Muzaffer A'zamşah tarafından Mekke'de yaptırılan el-Medrese-tü's-Sultâniyyetü'l-Gıyâsiyyetü'l-Ben-câliyye'ye Mâlikî müderrisi olarak tayin edildi (814/1411). Ayrıca Mescid-i Harâm'da dört mezhebe göre fıkıh dersleri verdi. 817 (1414) ve 819 (1416) yıllarında kadılık görevinden iki defa azledilmişse de aynı yıllar içinde görevine

iaide edildi. 828'de (1425) gözleri görmez oldu ve 3 Şevval 832 (6 Temmuz 1429) tarihinde vefat etti.

Fâsî çeşitli âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur. Makrîzî *el-Ükûd*'da, Mekke ve Medine'de iken sık sık görüştüğü Fâsî'nin Hicaz bölgesinde benzeri bulunmayan bir bilgi hazinesi olduğunu zikretmektedir. İbn Hacer el-Askalânî Mısır, Şam, Yemen ve diğer memleketlerde hadis tahsil ederken Fâsî'nin kendisiyle ders arkadaşlığı ettiğini, şer'î meseleleri birlikte çözdüklerini, onun gibi bir âlimin kaybına çok üzüldüğünü söylemektedir. İbn Hacer'in öğrencisi Şemseddin es-Sehâvî de Fâsî'nin büyük bir âlim, fakih ve hâfız; hadis, tarih, fıkıh ve usûl-i fıkıhta söz sahibi; iyi huylu, din ve dünya işlerini iyi bilen bir kişi; deha sahibi ve tatlı dilli bir kimse olduğunu kaydeder.

Eserleri. 1. *Şifâ'ü'l-ğarâm bi-ahbâri'l-beledi'l-ğarâm*. Ezrakî'nin *Ahbârü Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*'ı ile Fâkihî'nin *Târîhu Mekke*'sinden sonra bu alanın en önemli eseri sayılmaktadır. Fâsî, kırk bab üzerine tertip ettiği eserin önsözünde Ezrakî'den sonra gelen Mekkeli âlimlerin Ezrakî'nin tarihine benzer bir eser telif etme konusundaki ihmallerine şaşıtığını söyledikten sonra *Şifâ'ü'l-ğarâm*'ı yazarken bazı bilgileri kitâbelerden, bazılarını sözüne güvenilir kişilerden, bazılarını bizzat şahit olduğu olaylardan, bazılarını da vakfiyelerden elde ettiğini belirtmiştir. Eser Câhiliye devrinden IX. (XV.) yüzyılın başlarına kadarki Mekke hakkında dinî, kültürel, siyasî, iktisadî ve içtimâî bilgiler vermektedir. Bu çerçevede Mekke'nin topografyası, Kâbe'nin örtüsü, Kâbe'ye hizmet edenler, buraya gönderilen hediyeler, Mekke'deki medreseler, ribât-lar, sular ve kuyular, Hz. Peygamber devrinden müellifin zamanına kadar görev yapan Mekke valileri, şehrin uğradığı sel felâketleri ve salgın hastalıklar, Mekke'nin isimleri, haremın sınırları ve Mescid-i Harâm'ın imarı, bölgedeki diğer mukaddes mekân ve makamlar, Kâbe'nin özellikleri, zemzem ile ilgili haberler, hac-cın menâsiki, Câhiliye döneminde Kureyş kabilesi, Mekke'nin fethi, Câhiliye ve İslâm devirlerinde Mekke çarşıları gibi konular ele alınmaktadır. Bizzat müellifi tarafından *Tuhtetü'l-kirâm bi-ahbâri'l-beledi'l-ğarâm*, *Tahtîlül-merâm min târihi'l-beledi'l-ğarâm*, *Hâdî zevî'l-efhâm ilâ târihi'l-beledi'l-ğarâm* ve *ez-Zühûrül-muktefâfe min*

târîhi Mekkete'l-müşerreffe adlarıyla dört defa ihtisar edilen *Şifâ'ü'l-ğarâm*'ın bazı bölümleri 1859'da Leiden'de basılmış, bazı bölümleri de F. Wustenfeld tarafından Leipzig'de yayımlanmıştır (*Die Chroniken der Stadt Mekka* [serisi içinde], 1857-1861, II, 55 vd.). Daha sonra Kahire'de (1956) ve Ömer Abdüsselâm Tadmürî tarafından Beyrut'ta iki cilt halinde neşredilmiştir (1405/1985). 2. *el-İkdû's-şemîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*. Mekke'nin tarihi, valileri, burada yetişen veya buraya gelip yerleşen âlim, fakih, şair, edip vb. şahsiyetler hakkında yazılmış en hacimli ansiklopedik eserdir. Müellif kitabına, *Şifâ'ü'l-ğarâm ve ez-Zühûrül-muktefâfe min târihi Mekkete'l-müşerreffe* adlı eserlerinden kısalttığı bir girişle başlamaktadır. Bu kısımda Mekke'deki evlerin satılması ve kiralınmasıyla ilgili şer'î hükümler, Mekke'nin isimleri, Kâbe ve müstemlâtına dair bilgiler, hac-cın menâsiki, hacılarla ilgili haberler ve siyere dair konular yer almaktadır. Fâsî siyerle ilgili bilgileri Alâeddin Moğultay b. Kılıç el-Hanefî'nin *es-Siretüş-şuğrâ*'sından almıştır. Girişten sonra müellif kitabına aldığı şahısların hal tercümelerini alfabetik sıraya göre kaydetmiş, ancak Muhammed ve Ahmed isimlerini öne almıştır. Bu arada kendi hal tercümesine de Muhammed adını taşıyan kişiler arasında 38. sırada geniş bir şekilde yer vermiştir (I, 331-363). Bizzat müellifi tarafından *Ucâletül-kırâ li'r-râğıb fi târihi ümmi'l-kurâ* adıyla kısaltılan *el-İkdû's-şemîn*'e Fâsî'nin öğrencilerinden Necmeddin İbn Fehd *ed-Dürrül-kemîn bi-zeyli'l-İkdû's-şemîn* ismiyle bir zeyil yazmıştır. Eser dört cilt halinde iki defa basılmış (Kahire 1289-1290; Mekke 1314), daha sonra M. Fuâd Seyyid tarafından sekiz cilt olarak yayımlanmıştır (Kahire 1378/1958-1388/1969). Bu baskının ilk cildini Muhammed Hâmid el-Fikî, son cildini de Fuâd Seyyid'in vefatından sonra Mahmûd Muhammed et-Tanâhî tahkik etmiştir. 3. *el-Mukni' min ahbâri'l-mülûk ve'l-hulefâ ve vülâti Mekkete's-şürefâ*. Eserin Abbâsî halifelerinin sonuna kadar olan birinci kısmını Francisus Erdman (Kazan 1822), tamamını ise Muhammed Altuncî (Dımaşk 1406/1986) neşretmiştir. 4. *er-Rızâ ve'l-kabûl fi fezâ'ili'l-Medine ve ziyâreti'r-Resûl*. *el-İkdû's-şemîn*'in Mekke baskısının sayfa kenarında yayımlanmıştır (1314). 5. *Erba'üne hadîşen mütebâinetül-isnâd ve'l-mütûn*. Nevevî'nin kırk hadisinin tahrîci olup bir nüshası Süleyma-

niye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 541). 6. *İzâhu Buğyeti ehli'l-beşâ'ir fi zeyli'l-İşâre*. Zehebî'nin *el-İşâre* adlı biyografik eserine *Buğyetü ehli'l-beşâ'ir fi delâ'ili'l-İşâre* adıyla yazdığı zeyle yine kendisi tarafından yapılan şerhtir. Eserin 210 yaprak halinde 904'te (1498) istinsah edilen birinci cüzünün yazma nüshası Akhisar Zeynelzâde Kütüphanesi'nde (nr. 754) muhafaza edilmektedir (Şeşen, I, 387 vd.). 7. *Zeylüt-Takyîd fi ruvâtî's-sünen ve'l-mesânid*. İbn Nukta'nın *et-Takyîd*'inin zeyli olup Kemâl Yûsuf el-Hût tarafından tahkik edilerek iki cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1410/1990). 8. *eş-Şürefâ* (Dimaşk 1406).

Fâsî'nin ilmî faaliyetleri arasında ihtisar ve zeyil çalışmaları da büyük bir yer tutmaktadır. Onun Mekke tarihiyle ilgili ihtisarlarından başka Kemâleddin ed-Demîrî'nin *Hayâtü'l-hayevân*'ına, İbn Râfî'in İbn Neccâr el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ına yaptığı zeyline ihtisarları da vardır. Zeyil çalışmaları arasında, Zehebî'nin *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*'sına yazdığı *İrşâdü zevi'l-efhâm ilâ tekmihi Kitâbi'l-A'lâm* zikredilebilir (Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 228).

Kaynaklarda Fâsî'nin Şâfiî mezhebine göre ezkâr, daavât ve menâsik kitapları yazdığı, ayrıca *Cevâhirü'l-uşûl fi'l-hadîs* adlı bir eseri olduğu kaydedilmektedir (*Eİ*² [İng.], II, 829).

BİBLİYOGRAFYA:

Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm bi-aḥbâri'l-beledi'l-harâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 5-22; a.mlf., *el-İkḍû's-semin*, I, 331-363; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, VIII, 172-188; Ahmed b. Ömer el-Hârizmî, *Tercümetü's-Şeyh Taḳıyyiddin el-Fâsî*, Dârü'l-Kütübü'l-Zâhiriyye, Tarih, nr. 3863, vr. 93^a-106^b; İbn Taḡrıberdî, *el-Menḥelü's-sâfi*, I, 403-405; Nu'mânî, *er-Ravzû'l-âtir*, Berlin Staatsbibliothek, nr. 289; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VII, 18-20; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 545; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 199; Ahmed Babâ et-Tinbüktî, *Neylül-ibtihâc* (İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheḥ* içinde), Kahire 1329, s. 304; Şevkānî, *el-Bedrü't-tâli*, II, 114-115; F. Wüstenfeld, *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke*, Göttingen 1882, s. 473; Serkis, *Mu'cem*, II, 1429-1430; Brockelmann, *GAL*, II, 172; *Suppl.*, II, 221; a.mlf., "Fâsî", *IA*, IV, 517; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1952, s. 404, 408, 414, 524; a.mlf., "al-Fâsî", *Eİ*² (İng.), II, 828-829; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 228; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḥtûṭâtü'l-Arabiyye*, Beyrut 1975, I, 387-388; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleymân, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-ilmî*, Cidde 1983, s. 592-594; Abdülâh Akıl Ankavî, "el-Mü'errif Taḳıyyüddin el-Fâsî ve kitâbühü Şifâ'ü'l-garâm bi-aḥbâri'l-beledi'l-harâm", *Sources for the History of Arabia*, I (1399/1979), s. 61-67.

CEVAT İZGİ

FÂSİD

(bk. FESAD).

FASİH AHMED DEDE

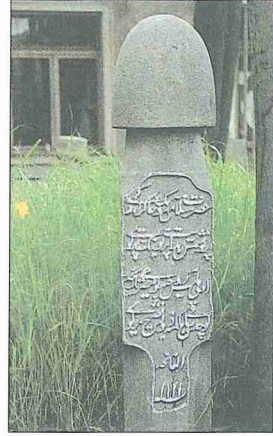
(ö. 1111/1699)

Divan şairi ve hattat.

Adı Ahmed, mahlası Fasîh'tir. El yazısı ile tertip ettiği Türkçe divanının (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 328) başındaki Ali Emîrî'nin, "Fasîh Dede merhumun hatt-ı destiyle söyle görülmüş-tür" diyerek düştüğü not ile divanın diğer bir nüshasındaki kayda göre (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 326, vr. 73^a) künyesi Fasîh Ahmed b. Mehmed b. Dukakinzâde Ahmed Bey b. Mehmed Paşa b. Ahmed Paşa şeklinde tesbit edilmektedir. Nitekim Belğî onun Dukakinzâde diye tanındığını (*Nuhbetü'l-âsar*, vr. 71^a), Müstakimzâde de ceddinin vüzerâdan Dukakinzâde olduğunu (*Tuhfe*, s. 644) söyler. Bu durumda Ahmed Dede'nin, Fâtih Sultan Mehmed zamanında Arnavutluk'un fethedilmesiyle İslâmiyet'i benimseyen ve daha sonra devlet adamı, âlim ve şairler yetiştiren Dukakinzâde ailesine mensup olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Ancak kendi eserlerinde, Safâî ve Sâlim gibi devrin diğer suarâ tezkireleriyle Mevlevî kaynaklarında bu konuda herhangi bir bilgi yoktur.

Fasîh Dede XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında İstanbul'da doğdu. Tahsiline dair bilgi bulunmamakla birlikte hakkındaki övgülü ifadelerden, Arapça ve Farsça'ya vukufundan, şiir ve inşadaki ustalığıyla hat, resim ve minyatür sahalarındaki maharetinden iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Bir müddet Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği yaptı. Daha sonra Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın hazine kâtibi ve musâhibi oldu. Onun himaye ve yardımlarını gördü. Bu görevi sırasında meşhur hattat Derviş Ali'den sülûs ve nesih öğrenen Fasîh hurde ta'lik hattını ilk yazan hattat olarak anılmaktadır.

Köprülüzâde'nin hazine kâtipliğinden ayrıldıktan sonra muhtemelen 1670'li yılların başlarında Galata Mevlevihânesi Şeyhi Gavsî Dede'ye intisap etti. Hayatının bundan sonraki yıllarını hat dersi vermek ve divanını yazmakla geçirmiştir. Eserlerinin hemen hepsini ömrünün son otuz yıla yakın kısmını geçirdiği bu

Fasîh
Ahmed
Dede'nin
Galata
Mevlevihânesi
hazîresindeki
mezar taşı -
Tünel /
İstanbul

mevlevihânedeki kaleme alan Fasîh Dede'nin melâmet neşvesi, hakkında dedikodu mahiyetinde bazı menkıbelerin oluşmasına yol açmıştır.

Fasîh Ahmed Dede vefatından önce dostlarını ziyaret etti ve dervişlerle tek tek helâlleşti. Naaşını vasiyeti üzerine Şâbaniyye tarikatının Nasûhiyye kolunun piri Mehmed Nasûhî Üsküdarî yıkadı. Cenazesinde büyük bir kalabalık hazır bulundu ve Galata Mevlevihânesi'nin hâmuşânına defnedildi. Vefatı için Nihâdî ve Şehdî gibi şairler tarafından mersiye ve tarihler yazılmıştır. Kabrinde, Şâhin Giray'ın, "Göçtü bâkî mülkü-ne dervîş Fasîh-i Mevlevî" mısraını ihtiva eden tarih kıtasının yazılı olduğu baş taşı bulunmaktadır. Fasîh Dede'nin kabrinin yanına sonradan Esrar Dede defnedilmiştir. Daha sonraki yıllarda her iki kabir bir ihata duvarıyla çevrilerek üzerine 27 Receb 1330'da (12 Temmuz 1912) tamir edildiklerini belirten bir kitâbe konmuştur.

Dili mahlasının ifade ettiği şekilde fevkalâde güzel kullanan, vezne hâkim olan Fasîh Dede pürüzsüz söyleyişi, orijinal mazmun ve benzetme unsurları ile kendine has bir üslûp ortaya koymuştur. Özellikle çoğu rindâne ve âşıkane olan gazellerinde büyük bir başarı göstermiş, şiirlerinde hat, resim ve mûsiki unsurlarına yer vermiş, deyim ve atasözlerini ustalıkla kullanmıştır. Dokunaklı mersiyeleri çok beğenilerek belirli günlerde mersiyehânan tarafından okunmuştur. Başta Necâtî ve Fuzûlî olmak üzere otuz beş şairin 100'den fazla gazelini büyük bir başarıyla tanzîr eden Fasîh Dede'nin bazı gazelleri bestelenmiştir.

Fasîh Dede, Şinâsi ve Fasîhî gibi divan sahibi iki şair yetiştirmiş, Nedîm, Esrar Dede ve Şeyh Galib başta olmak üzere pek çok şairi de etkilemiştir. Şiirleri da-